

## Quality of life – přístupy studentů, feedback studentů

### Materiál pro budoucí lektory a veřejnost

#### Úvod

Následující sekce se inspiroje a čerpá ze seminářů inovovaného předmětu *Geografické aspekty kvality života*, respektive *Quality of life*. Cílem této sekce není přesný popis toho, co měli studenti za úkol a jak dané úkoly vypracovali. Samotná forma seminářů, ve které cvičící zastává roli facilitátora, jenž vede diskuzi a usměrňuje studenty v jejich aktivitě, předurčuje výstupy ze cvičení spíše ke specifické interpretaci. Navíc komplexita a složitost problematiky kvality života ztěžuje „objektivní“ hodnocení jejich výstupů. Tyto vsuvky se tedy formálně přibližují jakýmsi poznámkám a komentářům, jež volným způsobem interpretují výsledky cvičení, na druhou stranu kriticky reflektují vybraná témata spojená s kvalitou života. Ačkoli byl při jejich realizaci kladen důraz na celistvost a mnohotvárnost zkoumané problematiky kvality života, při jejich čtení je zapotřebí respektovat jejich subjektivní pojetí a volné parafrázování výpovědí studentů. Jednotlivé části také většinou končí otázkami, jejichž cílem je vyvolat další diskuzi o různorodých geografických tématech spjatých s kvalitou života.

#### Jaká je definice kvality života?

Jedna z definic kvality života tvrdí, že může existovat tolik vymezení kvality života, kolik je lidí na světě (Liu 1976). Jak se k tomuto problému postavit? V zásadě není nic jednoduššího než se zeptat lidí, respektive studentů, co si představí pod souslovím kvalita života, případně co to pro ně znamená. Také my jsme zvolili tento postup a jak v rámci semináře, tak zadání prvního cvičení vypracovali studenti svoji vlastní definici kvality života. Přestože je složité vytknout hlavní body popisu tak komplexního fenoménu, jakým kvalita života je, jisté zajímavé shody jsme našli.

Odpovědi se samozřejmě liší, nicméně všichni považují kvalitu života za jev velice komplexní, časoprostorově variabilní a dost subjektivní. Studenti se také ve všech případech shodují v tom, že kvalitu života přesně definovat nelze. Spojují ji většinou se dvěma dimenzemi, objektivní a subjektivní, ačkoli toto výslovné dělení většinou neuvádějí (kromě studentů, kteří již mají zkušenosti s odborným pojetím kvality života, ti dualitu kvality života zdůrazňují). Spíše se kloní k termínům, ve kterých je na jednu stranu kvalita života dána věcmi, jež zkrátka jsou (životní prostředí, trh práce...), na druhou stranu spojují kvalitu života s vlastním vnitřním prožíváním, kterému se věnují mnohem více. V této souvislosti se v jejich textech kvalita života rovná spokojenosti sama se sebou, pocitu vnitřního uspokojení a seberealizace (spojeno s naplněním dlouhodobějších cílů), dobrému pocitu z dosažení

kýženého a pocitu štěstí, životní úrovni apod. Na tomto místě tedy uvádíme některé z jejich definicí:

*„Za kvalitní život tedy považuji způsob trávení času takový, kdy mám svědomí klidné a pocit, že dělám něco užitečného nebo potřebného, případně takový, když dělám něco ráda.“*

*„Pro mne osobně je kvalita života ve dvojí rovině. A to v rovině duchovní a světské či materialistické. Důležité je to, aby člověk měl nějakou víru. Aby v něco věřil. Důležité je přemýšlet o sobě o životě o jeho podstatě o jeho kvalitě.“*

*„Podle mého názoru je kvalita života i prvkem náhody nebo štěstí. Dva lidé, kteří mají zcela stejné priority a svou kvalitu života si vysvětlují naprosto shodně, nemusí být při optimálních podmínkách stejně šťastni. Stačí, když jednoho potká například nepředvídatelné neštěstí či tragédie a jeho pomyslná kvalita života klesá na nejnižší možnou míru. Druhý člověk, kterého se ona smutná událost netýká, je nadále spokojen se svým životem. I z tohoto důvodu si nemyslím, že určitými vnějšími opatřeními (např. sociální politika, ekonomická vyspělost státu, politická stabilita) lze vysokou kvalitu života zaručit, ale pouze ovlivnit.“*

*„Kvalita života rovná se syntéza podmínek člověka do celkového „dojmu“ a pocitu ze života“.*

*„Celkově by šla kvalita života vyjádřit jednou větou jako komplexní míra svobody vnitřní i vnější a je to něco, o co se musí snažit hlavně každý člověk sám za sebe.“*

Několikrát se opakuje myšlenka, zda vůbec lze vyjádřit „pocitovou“ kvalitu života, jestli existuje něco jako index spokojenosti/štěstí. Dle většiny takový index nikdy nebudeme schopni vytvořit, neboť, co je důležité pro jednoho, není významné pro druhého. Co někoho naplňuje štěstím, je pro jiného pouze formalitou. Jakým způsobem vyjádřit odpovědi na otázky typu: „Mám okolo sebe dostatek lidí, které mám rád a oni mně? Žiji v kvalitním partnerském vztahu? Naplňuje mne práce, kterou dělám nebo je to pro jen ztráta času a prostředek získání peněz? Cítím se dobře v pracovním kolektivu a rád v něm pobývám nebo jsou vztahy nepřátelské a stresují mne mí spolupracovníci i můj nadřízený?“

Velmi často je zmiňovaná proměnlivost pojmu kvalita života z časového hlediska. Se zvyšujícím se věkem se mění také představa toho, co znamená kvalitní život. Třebaže existuje konsensus o multidimenzionalitě kvality života, názory se již různí v otázce její „prostorovosti“. Jeden ze studentů tvrdí: „kvalita života“ *prostorovost postrádá, protože něco, co je subjektivní pro každého jedince a co postrádá jednotnou definici a je natolik abstraktní, nelze zasadit do kontextu Eukleidovského prostoru.* Jiný student kontruje opačným názorem kdy: „je prostorovost kvality života nepopíratelná a právě studium rozdílných pohledů na tuto problematiku v různých koutech světa může přispět k oživení rozvojových témat a k vytvoření nových (anti)teorií rozvoje“.

Většina z nich také uvažuje o propojení geografie a kvality života, případně oboustranné podmíněnosti kvality života obyvatel a místa, ve kterém žijí. Dále studenti zmiňují prostorovou diferenciaci a odlišné vnímání kvality života na různých místech světa, zvláště rozdílu mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi.

*„Většina analýz kvality života ve světě je prováděna z rozvinutých zemí, tudíž jsou hodnoceny z hlediska hodnot „západního“ světa, tzn. „skoro všechno je o penězích. Zjednodušeně by se dalo tvrdit, že když si vezmeme kartogram států světa podle HDP, tak bude zhruba odpovídat představě o rozložení kvality života většiny autorů analýz kvality života ve světě.“*

Jiná studentka: *„Například lidé z nejchudších států světa určitě nemají takovou možnost prožít kvalitní život jako lidé z vyspělých států.“*

*„Na kvalitě života je právě nejzajímavější, KDE se ti lidi mají nejlíp, jestli se vytváří třeba nějaké geografické shluky lidí, kteří mají vysokou kvalitu života nebo je toto rozložení nerovnoměrné. Také například jak svou kvalitu života vnímají lidé v různých podmínkách ve světě.“*

*„Otázkou ale zůstává, jestli mají kvalitnější život lidé ve vyspělém světě nebo spíš na „druhém konci světa“. Tamější obyvatelé bez přístupu k médiím nemusí vnímat svoji „chudobu“ jako špatnou a umí se ze života mnohem více radovat. Bohužel se stále větší globalizací, se tito lidé dovídají o vyspělém světě a chtějí k němu také patřit.“*

Na závěr sekce definování kvality života bychom chtěli „vypíchnout“ některé otázky studentů, které zároveň reflektují další směřování seminářů. Dotaz jedné studentky zní: *„Je možno dnes zkoumat kvalitu života například jihoamerických obyvatel, jsme schopni překonat kulturní odlišnosti a akceptovat jejich jinou hodnotovou orientaci?“*

*„Má vůbec cenu zkoumat kvalitu života a snažit se ji nějak zlepšovat, když pro každého znamená něco jiné?“* K těmto otázkám a jejím odpovědím se ještě vrátíme...

### **Existuje geografická dimenze kvality života?**

Subjektivní vnímání kvality života je zřetelné nejen při jejím vlastním vymezování. Lapidárně řečeno, každý z nás má jiné priority a hodnoty, podle kterých posuzuje okolní podmínky na něj přímo či nepřímo působící. Pokud už mluvíme o těchto jevech, externích či interních, máme tendenci je škatulkovat do oblastí života, které můžeme chápat jako dimenze kvality života. Také studenti v rámci brainstormingu, ač bez teoretických znalostí, vymezovali své dimenze kvality života a jejich relevanci. Oblastí byla vymezena řada, počínaje psychologickými a zdravotními, konče materiálními a bydlením. Žádná z nich se však přímo nevztahovala ke geografické dimenzi, tedy pokud o ní lze vůbec hovořit. Proto za účelem získání specifického, geografického vhledu do problematiky kvality života změnili studenti svoji identitu a na chvíli se stali obyvateli jiných, „rozvojových“ zemí. V semináři pak

analyzovali životy svého alter ega, navzájem konfrontovali pohledy odlišných kultur a diskutovali o faktorech, které ovlivňují jejich kvalitu života.

Ať už jsou obyvateli Keni, Ruska, nebo Barmy, většina se shoduje, že pro kvalitu života je důležité mít zaměstnání, materiální zabezpečení a milující rodinu. Často také zmiňují vnější, politické faktory, většinou omezující, umlčující či zaslepující (např. Barma, Kuba, Čína). Trochu překvapujícím faktem jejich popisu je opakující opomenutí role kulturních faktorů, případně náboženství, jež mohou také ovlivňovat kvalitu života tamějších národů a jež byly zastíněny právě politickými podmínkami v dané zemi.

Krom samotného popisu faktorů, měli také pohlížet na životy jiných ze své „odlišné“ perspektivy a snažit se jim poradit, jak zlepšit jejich kvalitu života. Jednotlivé rady byly vcelku originální, většina se dokázala vcítit do konkrétního člověka, do jeho kulturního a sociálního prostředí. Někteří doporučují druhým vycestovat, aby získali širší perspektivu, na druhou stranu se shodují, že širší náhled na svět okolo sebe nemusí být jen pozitivní a může de facto zhoršit dosavadní kvalitu života usedlých obyvatel.

Právě dosazení nové geografické perspektivy zvýrazňuje roli, fungování a vzájemný vztah externích a interních faktorů kvality života, její duality. Studenti si uvědomují, že jiné hodnoty a postoje, často fungující jako filtr, mohou zásadně ovlivňovat percepci vnějších činitelů, tedy i výsledné vnímání kvality života. Často opakující se názor zní: *„Někdo vnímá, že má dobrou kvalitu života, přestože žije ve slumu, jiný se cítí špatně, ačkoli žije v přepychu. Záleží na úhlu pohledu.“*

Vzhledem k zadání cvičení, které se primárně zaměřuje na „geografickou perspektivu člověka z rozvojové země“, přemýšlejí studenti mnohdy v kontextu daného státu, jeho vnějších podmínek. Na druhou stranu respektují význam percepce a evaluace prostorových jevů v kontextu dané osoby, což se projevuje chápáním kvality života jako metakonceptu obyvatelnosti či environmentální kvality života. O tomto aspektu bylo také diskutováno v navazujícím semináři, kdy studenti interpretovali svoje životy na základě těchto metakonceptů.

Mimochodem, zajímavé je také jejich pojmání měřítka. Přestože studenti nepohlížejí explicitně na externí faktory skrze „měřítkovost“, možná nevědomky je v rámci textu zasazují do různých geografických úrovní, od osobních – rodinné vztahy, přes lokální – komunitní prostředí a místo zaměstnání, až po národní - politickou dimenzi. V tomto smyslu lze chápat i jejich geografickou dimenzi, tedy jednak jako horizontální vztahy člověka a okolního prostředí, a za druhé vertikálně jako vztahy mezi faktory oblastí života na různých měřítkových úrovních.

Uvedené postřehy samozřejmě silně schematizují a konceptualizují slova studentů, nicméně některé znaky jsou zřejmé. Lze ovšem tuto konceptualizaci vhodně aplikovat a měřit?

**Jak převést oblasti kvality života do indikátorů a změřit je?**

Konfrontace původních návrhů kvality života s novým vymezením kvality života...jak se změnilo...

V dalších hodinách jsme se zaměřili na rozdíl mezi individuální a kolektivní kvalitou života a definovali jsme také jednotlivé oblasti kvality života, jež mohou být předmětem výzkumu. Zadáním praktického cvičení bylo určit 10 indikátorů, které postihují komplexní přístup k výzkumu objektivní dimenze kvality života, a také nalézt zdroj dat těchto ukazatelů pro SO ORP. Návrhy ukazatelů se příliš nelišily, zvláště u ekonomických, podmínek k bydlení apod. Největší problémy v definování byly shledány u oblastí kvality života, které jsou spíše subjektivní povahy (psychologické) či sociálních a politických. Tyto, sociální a psychologické domény kvality života, byly rovněž v našich podmínkách vnímány jako zanedbávané, přestože jejich charakter dost závisí na konkrétním jedinci, na jeho „vnitřních“ vlastnostech.

Při hodnocení významu kvality života se většina studentů zaměřovala primárně na vnitřní pocity a osobní priority, které hodnotily jako důležitější než objektivní dimenzi kvality života. Ovšem ve chvíli, kdy je primárním úkolem vytvořit sadu indikátorů, které by charakterizovaly kvalitu života na určitém území (v tomto případě ORP) projevuje se skutečnost, kterou studenti často zdůrazňují a to fakt, že subjektivní dimenzi mohou jen velmi obtížně měřit. Při navrhování indikátoru tak převládají podobné objektivní indikátory. I tady se ovšem objevují některé zajímavé výjimky, na které se samostatně zaměříme.

Mezi indikátory nechybí základní demografické údaje, jakými jsou počet živě narozených, či migrační saldo, popř. index stárí. Rozložení těchto hodnot je pro studenty základní charakteristikou, z níž vychází při dalším hodnocení konkrétnějších oblastí. K obecným ukazatelům řadí také hustotu zalidnění.

Společným ukazatelem téměř pro všechny studenty je míra nezaměstnanosti, kterou by bylo možné dále zahrnout do kategorie ekonomických indikátorů. Společně s mírou nezaměstnanosti uvádí několik studentů také HDP jako míru určité úrovně ORP. S hospodářskou situací souvisí také ukazatel Indexu ekonomického zatížení a ukazatel počtu volných pracovních míst v dosažitelné vzdálenosti. Studenti udávající tento ukazatel se překvapivě shodují v definici přijatelné časové vzdálenosti, kdy pracují s dobou dojížděky do 30 minut. Kvalita života v regionu může být vyjádřena také pomocí hrubé měsíční mzdy.

Mezi indikátory nechybí základní demografické údaje, jakými jsou počet živě narozených, naděje dožití či migrační saldo, popř. index stárí. Rozložení těchto hodnot je pro studenty základní charakteristikou, z níž vychází při dalším hodnocení konkrétnějších oblastí. K obecným ukazatelům řadí také hustotu zalidnění.

Další ukazatele by bylo možné shrnout do kategorie ukazatelů ovlivňující životní úroveň.

Další často zmiňovanou oblastí je oblast bydlení. Zde studenti poukazují na potřebu určitého životního prostoru, který vyjadřují např. průměrnou bytovou plochou na osobu. Kvalita bydlení je pak vyjádřena především kategorií bytu či počtem pokojů.

S životní úrovní jsou spojeny také vzdělanostní charakteristiky a charakteristiky zaměřené na zdravotnictví. Pro studenty jsou primárně důležité ukazatele vzdělanostní struktury daného území. V názorech se objevuje nejen důležitost procenta vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, ale také důležitost počtu základních škol, kde základní školství spojují nejen se vzděláním, ale také s životním stylem daného místa. Základní škola v dané obci představuje významný prvek pro život obce, stejně tak usnadňuje život také např. rodičům. Ukazatel počtu lékařů na 1000 ob. pak může být důležitý především pro starší generaci, pro niž je dostupnost zdravotnictví prioritní. S dostupností služeb je úzce spojena také potřeba dopravní dostupnosti. Pro většinu studentů je důležitější časová nežli prostorová vzdálenost, což je logicky spojeno se změnami ve společnosti, kdy čas je „nedostatkovým zbožím“. Studenti se zaměřují na časovou dostupnost do spádových center. Pro jednoho ze studentů je vyjádřením kvality života také délka cyklostezek.

Život není jen o práci, což studenti vyjadřují dalšími ukazateli počtu kulturních a sportovních zařízení, popř. spolků. Pro studenty je také důležité nejen to, jak žijí, ale také to, kde žijí, proto se v návrzích indikátorů u všech studentů objevuje nějakým způsobem životní prostředí. Ve většině případů je vyjadřováno množstvím podílem zelených ploch a rozlohy území, popř. lesnatostí daného území. S tím je spojen také požadavek na kvalitní ovzduší vyjadřovaný množstvím emisí a imisí v daném území. Se životním prostředím je spojen také návrh hodnotit kvalitu života pomocí hlukových map.

Nezbytným aspektem života člověka je pocit bezpečí. Na to upozorňují studenti jako na jeden z nejdůležitějších indikátorů pro život vůbec. Navrhují zkoumat nejen počty trestných činů v daném území, ale např. také počet vyřešených případů.

Výše uvedené ukazatele lze označit za standardní, za ty, které jsou běžně užívány při obecných charakteristikách území, a není potřeba věnovat jim zvláštní pozornost. Na druhé straně se objevilo několik návrhů ukazatelů, které se vymykají běžnému užívání, a je zajímavé podívat se na ně podrobněji.

Se vstupem do Evropské unie se mění také financování projektů na území České republiky. Právě hodnota projektů podpořených EU je dle jednoho ze studentů jedním z ukazatelů kvality života v ORP. Dle něj se větší množství a vyšší hodnota investic z EU pozitivně projeví i v kvalitě života. Nabízí se pak samozřejmě možnost diskuze nad tím, zda větší zásahy do území v podobě přílivu evropských peněz jsou pro dané území vždy jen pozitivem.

Jako ukazatel kvality života je studenty předkládán podíl dětí v úplných rodinách. Zde student vychází z faktu, že *„úplné rodiny jsou důležitým sociálním zázemím. Funkce rodu je pro kvalitní život často zásadní. Bohužel se sleduje pouze elementární rodina. Vyšší hodnota ukazatele je lepší.“*

Podobný sociální ukazatel nazval student jako Ukazatel mezilidských vztahů, kdy pracuje s podílem míry sňatečnosti a míry rozvodovosti.

V oblasti bezpečnosti studentka navrhuje výpočet rizika pro zastavěné plochy (např. pro povodně sesuvy). S pomocí gisových programů by zjišťovala hodnoty potenciálního rizika v daném území při stanovených záplavových a sesuvných oblastech.

Pravděpodobně nejoriginálnějším ukazatelem je ukazatel svobody, který jeden ze studentů charakterizuje jako podíl osobních automobilů/podíl hlasů extremistickým skupinám.

### **Jak navrhnout výzkum kvality života?**

Zájem se poté přesunul k metodologii výzkumu, jakým způsobem realizovat výzkum, co všechno vzít v potaz atd. Studenti dostali za úkol navrhnout výzkumnou otázku zaměřenou na subjektivní dimenzi kvality života a metodologický přístup k jejímu řešení. Navrhované výzkumné problémy a otázky byly vcelku originální a pestré zvláště díky různým cílovým skupinám, jejichž kvalita života měla být zkoumána, možná jen v několika případech mohla být propracovanější a lépe popsána metodika včetně následného zpracování dat a interpretace. Každopádně výstupy z těchto výzkumů mohou být společensky prospěšné a využitelné pro veřejný sektor (ať se jedná o pohled na kvalitu života v Brně z perspektivy zahraničních studentů, rodičů „postižených“ dětí či „normálních“ lidí prostřednictvím speciálních výtvarných prostředků).